

FINN FORTIDEN!

Automatisk fredede kulturminner i Bærum

Fornminner - hva er egentlig det?

Det er dette spørsmålet Bærum kommune forsøker å gi svar på i dette heftet. Arkeologer har skrevet tekstene om hver enkel type fornminne, og kommunen har komplettert med fotografier og opplysninger om hvor i Bærum vi finner slike. Vi håper heftet vil øke evnen til å verdsette arven forfedrene etterlot seg og som vi ikke har lov til å ødelegge for våre etterkommere.

Da kommunestyret i 1990 behandlet Kulturvernplanen for Bærum kommune, ble det blant annet vedtatt at arbeidet med registrering og sikring av kulturminner skulle videreføres og utadrettet informasjon vektlegges. Dette gjelder overfor allmenheten blant annet med tiltak for innflyttere i kommunen. En særlig vekt skal legges på informasjon til skoleverket ved at skolen tilbys opplegg/informasjon og spesielt materiell tilrettelagt undervisningsopplegg i skolene og almenheten.

Vi håper heftet blir både en fast følgesvenn i ryggsekken og lesning i sofakroken, og at lærerne bruker det til å formidle historisk lokalkunnskap til sine elever. Kartet bakerst i heftet vil være til hjelp for å finne fram til fornminnene. Husk at mange fornminner ligger på privat grunn og noen innenfor et gjerde. Det er derfor ikke alltid fri adgang til alle. Alle fornminner er fredet etter kulturminneloven og det er straffbart å ødelegge, fjerne eller skjule disse. For mer kunnskap om fortidens kulturminner vil du finne litteratur på biblioteket som kan gi deg dypere forståelse av menneskers liv og virke i tidligere tider.

*Utgiver Bærum kommune, natur- og idrettsforvaltningen, kulturvern.
Sandvika 2000. Redaktør Karin Solberg.*

HVA ER ET AUTOMATISK FREDET KULTURMINNE?

Et automatisk fredet kulturminne er alle spor etter menneskelig virksomhet fra før reformasjonen i 1537, det vil si kulturminner fra steinalder, bronsealder, jernalder og middelalder. Slike minner er helleristninger, gravrøyser og -hauger, bautasteiner, bygdeborger, spor etter bosetning og jordbruk, fangstinnretnigner for dyr og fisk, arbeids- og verkstedplasser av alle slag, hulveier, bygninger.

Alle kulturminner fra førreformatorisk tid og bygninger eldre enn 1649 er automatisk fredet gjennom Lov 9. juni 1978 nr. 50 med senere endringer om kulturminner som krever myndighetenes godkjenning for tiltak på eller i objektets vernesone.

Hamangfunnet. Foto: Oldsaksamlingen

I Bærum er det mange gravhauger og -røyser, store som haugene på Tanum, eller små som haugen i Angerstveien. I Kolsåsmassivet er det fire bygdeborger, det går hulveier opp mot Tanumplatået og gjennom Larshavna. På Tanumplatået og i Holen skog er det fossile åkerspor og på Dalbo ligger et stort helleristningsfelt. Tanum og Haslum kirker er begge fra middelalderen.

Løsfunn kalles gjenstander fra førreformatorisk tid som blir funnet uten tilknytning til

faste kulturminner som f.eks. hustufter. Slike funn kan være våpen, økser, jernbarrer, smykker og mynter. Det best kjente løsfunnet i Bærum er Hamang-funnet, en halsring og en spenne i bronse, datert til yngre bronsealder (800-500 f. Kr.), som ble funnet mellom noen steiner på Hamang i 1869.

Hva finnes av spor etter våre første forfedre i Bærum da de, etter at istiden var over, kom padlene og fant en lun vik med fisk i vannet og vilt i skogen ved øya Kolsås? Lite. De mistet en og annen steinøks som er funnet igjen i vår tid - 8-9000 år senere. Da jordbruk ble en måte å livnære seg på, fikk vi gårder og slåtteland og menneskene etterlot seg flere spor. De eldste gårdene har navn som Ås, Eik, Voll, Jar, By. Tanum betyr den inngjerdede gården, tun-heim, Fossum er heimen ved fossen. Slåttelandet, vinene, ble etter hvert egne gårder, og tiden har endret vin-endelsen til -n som i Bryn, Økern, Wøyen eller -i: Isi, Skui, Ringi.

De døde ble gravlagt i røyser og hauger. Bronsealderens røyser ble lagt ved skipsleia og alfarveiene. Jernalderens hauger og røyser finner vi ved gårdene. Med seg i graven fikk de gaver til livet i det hinsidige. Med kristendommen kom kirkegårdene.

Helleristningene gir oss bilder fra bronsealder og tidlig jernalder, men har ikke gitt oss fasiten til tolkningen. Bygdeborgene fra folkevandringstiden finner vi på steder som er vanskelig tilgjengelig, i Bærum ligger de alle i Kolsåsmassivet, og man har tidligere ment at det var forsvarsanlegg. Spor etter gammel åkerdyrking er godt bevart på steder som ikke dyrkes i dag, og hulveier viser hvor ferdslen har gått fra uminnelige tider. Middelalderkirkene forteller om religionsskiftet.

Helleristninger fra Dalbo. Foto: Åse Strøm.

HELLERISTNINGER

Av professor Einar Østmo, Universitetets Oldsaksamling.

Helleristninger med skip som hovedmotiv ble laget i store deler av Norden i bronsealderen frem mot århundrene rundt Kristi fødsel. Motivene var plankebåter, tidlige forløpere for vikingskipene. Båtene ble padlet fram. Skipene var viktige i kommunikasjon med omverdenen, og ble derfor lett symboler for makt og innflytelse.

En annen tolkning kan være religiøse symboler som er hugget for rituelle formål.

Eksempel i Bærum:

Helleristningene på Dalbo gård ved Kolsåstoppa ved Dælivann ble funnet litt etter litt siden 1959. Det er ti felt som er kjent og som viser ca. 100 forskjellige figurer. De fleste forestiller større båter som ble rodd med årer, men det finnes også "fotsåler", sirkelfigurer og tallrike skålgroper. Ristningene på Dalbo

og ellers i Bærum tilhører de som ble laget i eldre jernalder, fra ca. 500 f.Kr. til ca. 200 e.Kr. Et spesielt trekk ved ristningene på Dalbo er at de ble laget over en periode over flere hundre år.

GRAVHAUGER OG GRAVRØYSER

Av arkeolog Ronny Henriksen, fylkeskultursjefen i Akershus.

Tradisjonelt dateres gravhauger til jernalderen, 500 f.Kr. - 1030 e.Kr., mens gravrøysen er fra bronsealderen, 1500 f.Kr. - 500 f. Kr. Undersøkelser har vist at dette ikke alltid stemmer.

Gravrøysene og gravhaugene ligger ofte vendt mot vann eller veier på markerte høyder i terrenget. Forklaringen på dette har vært at de gravlagte kan se ned på områder de har eiet. Noen ganger er boplassen i nærheten av graven. Gravskikken har endret seg over tid. I

vært for å vise samfunnets eller stammens makt og status overfor andre samfunn eller stammer.

Haugene eller røysene har ofte et søkk eller en sjakt på toppen. Det kan være fordi graven er røvet eller at gravkammeret er sunket sammen. Graven kan fortelle om individet, samfunnet og tiden. Variasjonene er store. Forskningen prøver å sette sammen et puslespill der gravrøysen og hauger er viktige brikker i å forstå fortidens samfunn ut fra materielle spor.

Gravrøys på Oustøya. Foto: Elin Falch

Gravfunn fra Tanum, 300-tallet. Foto: Oldsaksamlingen

enkelte perioder var det skikk å kremere den døde sammen med eiendelene. Det behøver ikke være samsvar mellom størrelsen på en gravhaug eller gravrøys og innholdet. Det var ikke alle som fikk en slik begravelse. De aller fleste ble begravet rett i bakken uten synlig markering. Gravhaugene kan være symbol på samfunnets hedring av avdøde, eller det kan ha

Eksempler i Bærum:

Gravhauger ved Tanum. Annikhaugen i Lommedalen med 7 gravrøysen ved golfbanen. Gravfelt i Holen skog langs Pilegrimsleden. Gravhaug i Angerstveien. Gravfelt med røysen på Høvikodden. Gravfelt med røysen på Risfjellet.

Gravhaug ved Tanum. Foto: Karin Solberg

Gråmagan ved Dalbo. Foto: Elin Falch

BYGDEBORGER

Av arkeolog Tom Haraldsen,
Fylkeskultursjefen i Akershus.

Borgene ligger vanligvis på en bratt kulle med levninger etter murverk i bratte skrenter som danner en barriere. De fleste er datert til yngre romersk jernalder og folkevandrings-tid. De var altså i bruk for 1800 - 1400 år siden. Murene kan ha vært en sammensatt konstruksjon bestående av treverk og stein. I de borgene som er datert til yngre romersk jernalder eller folkevandringstid, er det ofte funn av boplasslevninger. Det er blant annet funnet leirklining etter hus, vevtyngder, jernnagler og keramikk. Bare unntaksvis er det funnet våpen, og det er ikke funnet lagre

for forråd av mat og vann. Virksomheten i borgen har altså vært av fredelig karakter. Borgen kan ha vært et hellig sted eller et møtested for familien.

Bygdeborg i Bærum: Kolsås, Gråmagan, Tyvenborn, Kløverkollen, alle i Kolsås-massivet

HULVEIER

Av arkeolog Cathrine Thorstensen, Norsk vegmuseum.

Hulveier har oppstått ved naturlig slitasje der folk har gått eller ridd. Med etableringen av jordbruket for 5000 - 6000 år siden, oppsto det veier mellom boplasser og utmarks-ressurser. I bronsealderen, 1800 f.Kr. - 500 f. Kr., ble hesten husdyr, og derfor sannsynlig at de første rideveiene oppsto.

Rideveiene er blitt til som følge av slitasje og er spesielt tydelige i bakkete og hellende terreng, der jord- og vannerosjon har fått virke. Mange av rideveiene har dermed fått et markant utseende som U-formede søkk, noen steder på flere meters dybde. Her kan veiene ha flere parallelle spor. Så vidt vi vet har rideveiene i svært liten grad vært bygget opp med murer, derimot har kavlebruer vært lagt på fuktige steder. På 1100- og 1200-tallet hadde byene brolegging av tre, som

enkelte steder etterhvert ble erstattet med steinheller.

I Magnus Lagabøters Landlov fra 1274, var det fem paragrafer om samferdsel som beskrev veityper, veistandard og vedlikeholdsansvar. Rideveiene har vært i bruk over lang tid.

Eksempler i Bærum:

Larshavna mellom Skollerudveien og Annikveien i Lommedalen,
Haug gård - Tanum kirke

Hulvei mellom Haug og Tanum. Foto:Elin Falch

MIDDELALDERKIRKER

Av arkeolog Inger Karlberg, Riksantikvaren

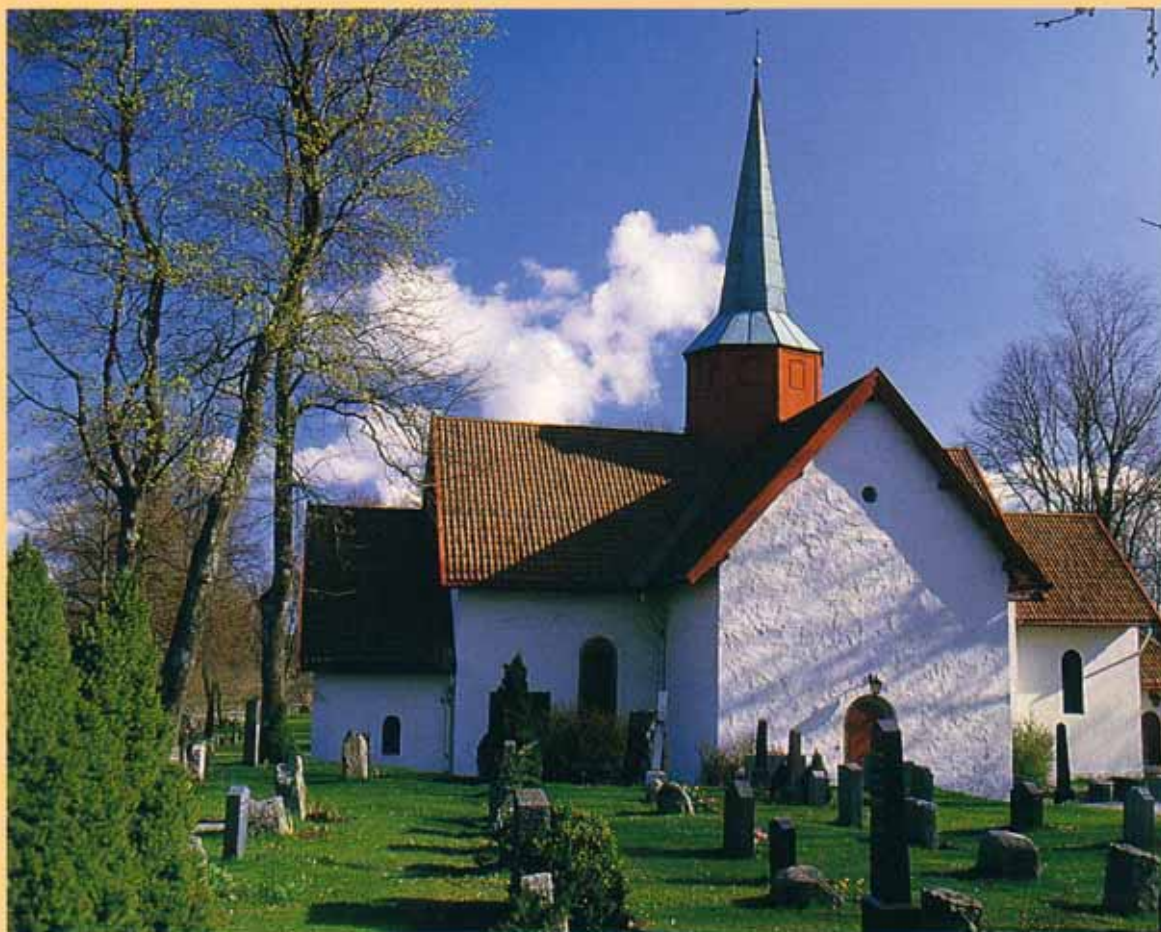
Tusenårige tradisjoner er bundet til middelalderkirkene og landskapet rundt.

Beliggenheten er som oftest på et høydedrag, omkranset av kirkegården, tett inntil den gamle ferdssveien og med godt utsyn til landskapet omkring. Kirken kunne være lagt inntil tunet på storgården og være finansiert av storbonden, eller den kunne være bygget i fellesskap av gårdeiere og bønder. Ofte ligger kirkene nær jernalderens kultplasser, tingsteder og gravfelt med synlige hauger. Med religionsskiftet fra hedendom til kristendom vitner funnene om et kontinuerlig bosetningsmønster, om opprettholdelse av bygdesentra og om bruk av de samme gravplassområdene. Kirkene er bygget i perioden fra år 1000 til reformasjonen i 1537. Inndelingen av kirkesogn skjedde rundt år 1150.

Kalkmaleri fra 1300-tallet, Tanum kirke. Foto: Elin Falch

Steinkirkene er basert på arv fra den europeiske klassiske arkitektur, mens trekirkene ofte er bygget på lokal håndverkstradisjon med rikelig materialtilgang.

Haslum kirke. Foto: Elin Falch

Tanum kirke. Foto: Karin Solberg

Illustrasjon fra det fire meter lange trerelieffet i Haslum kirke.

Kirkene og kirkegårdene fra middelalderen er av nasjonal verdi og er viktige kulturminner i landskapet. Kirkemurene forteller om byggeteknikken den gang. Inventar og gravminner forteller om det religiøse og sosiale samfunn.

Tanum og Haslum kirker i Bærum er begge fra midten av 1100-tallet og i bruk i dag. Begge er bygget som romanske steinkirker med avlangt rektangulært skip og smalere kor. Haslum ble utvidet til korskirke i høy-middelalderen. Kalkmaleriene fra 1300-tallet i Tanum kirke er unike.

Kalkmaleri fra 1300-tallet, Tanum kirke. Foto: Elin Falch

FOSSILE DYRKNINGSSPOR

Av arkeolog Gro B. Jerpåsen, NINA.NIKU

Dette er en fellesbetegnelse for alle spor etter tidligere åkerbruk. Sporene finnes bevart fra alle tidsperioder fra bronsealderen 1500 f.Kr. opp mot vår tid. Sporene finnes særlig i skog og på beiteområder. De har vært knyttet til forlatte gårder, eller de finnes der det ikke er rasjonelt å dyrke i dag.

Dyrkningsterrasser.

Disse er ofte kalt åkerreiner og ligger i hellende terreng. I overkanten av en åker vil det danne seg et lite hakk, og i nedkant en terrassekant, som følge av naturlig jordsig og erosjon. Størrelsen på terrassen vil være avhengig av hellingsgraden på terrenget, jordsmonn og hvor lenge åkeren har vært i bruk.

Rydningrøys.

Disse er større eller mindre samlinger med stein som er ryddet fra åkeren. Rydningsrøysen skiller seg fra gravrøysen ved at de i profil ofte er flate i overkant, skrå i nedkant og med en knekk på midten. Sett forfra vil de

være formet som en vifte, omkranset av en jordkappe i overkant. Formen er et resultat av at de er dannet over tid. Røysene finnes sjelden alene. Steinene i en rydningsrøys er av mindre homogen størrelse enn i gravrøysen.

Teigpløying.

Dette er en åkerform man finner spor etter flere steder. De fleste sporene er fra 1700- og 1800-tallet, men de kan også gå tilbake til vikingtid og middelalder. Normalt forbinder man teigpløying med havreåker og hestemekanisering av jordbruket. Åkrene lå ofte i utmark. Det er parallelle åkre med lave grøfter imellom. Teigene kan være 2 - 7 m. brede og lengden mellom 30 og 60 m. Teigene ble dannet ved at det ble pløyd inn mot midten fra begge sider. Teigpløying var en dreneringsmåte der furene mellom teigene ledet vekk overflatevannet.

I Bærum finnes fossile åker på Tanum, i Holen skog i Bærumsmarka og i Larshavna i Lommedalen.

Rydningrøys. Foto: Ronny Henriksen, Fylkeskultursjefen i Akershus.

Hvor ligger Bærumns automatisk fredete kulturminner ?

Det finnes mange kulturminner fra førreformatisk tid i Bærum. Her er noen eksempler:

Helleristninger: Dalbo gård, flere felt på eiendommen.

Gravrøyser: Oustøya, Høvikodden, Nadderrud, Hosle, Tanum, Jong, Kjørbo, Furuset, Bjerke, Bjørnum, Holmevannsplassene, Isi, Delli, Hauger, Jonstrud, Vensås, Kirkeby, Burud, Risfjellet.

Gravhauger: Fleskum, Løkeberg, Høvik, Stein, Haga, Fornebu, Tanum, Furuset, Økern, Vøien, Gjetlum, Bryn, Jonstrud.

Bygdeborger: Gråmagan, Tyvenborn, Kløverkollen, Kolsås.

Fossile åkerspor: Tanum, Holen skog

Hulveier: Larshavna, Tanumskogen

Middelalderkirker: Tanum, Haslum

Vær oppmerksom på at en del av disse kulturminnene ligger på privat eiendom.

Allemannsretten gir deg tilatelse til å ferdes fritt i utmark, det vil si all mark som ikke er dyrket.

